

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

FIRAT UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF THEOLOGY

Sayı: 29/2 (Aralık / December 2024), 41-59

8. Yüzyıl Hanefî Âlimlerinden Kemâleddîn el-Andicânî'nin Cinlerle İlgili Görüşleri

An 8th Century Hanafi Scholar Kamal al-din al-Andijani's Views on Jinns

Nail KARAGÖZ

Doç. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Bilimleri Bölümü, Assoc. Prof., Kyrgyzstan-Türkiye Manas University, Faculty of Theology, Department of Islamic Sciences, Bishkek/Kyrgyzstan

nail.karagoz@manas.edu.kg

<https://orcid.org/0000-0001-6409-6513>

Sultanbek TAŞMATOV

Doktora öğrencisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Bilimleri Bölümü, / PhD Student, Kyrgyzstan-Türkiye Manas University, Faculty of Theology, Department of Islamic Sciences, Bishkek/Kyrgyzstan,

tashmatovsultanbek@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-9630-0803>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 27 Ağustos/August 2024 Kabul Tarihi / Date Accepted: 10 Aralık/December 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık/December 2024 Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Atf / Cite as

Karagöz, Nail – Taşmatov, Sultanbek. "8. Yüzyıl Hanefî Âlimlerinden Kemâleddîn el-Andicânî'nin Cinlerle İlgili Görüşleri".

Firat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 29/2 (Aralık 2024), 41-59.

DOI: <https://doi.org/10.58568/firatilahiyat.1538721>

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Nail Karagöz – Sultanbek Taşmatov).

Yayıncı / Published by

Firat Üniversitesi/ Firat University

Lisans Bilgisi / License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

An 8th Century Hanafi Scholar Kamal al-din al-Andijani's Views on Jinns

Kamal al-Dīn al-Andijānī is one of the lesser-known Māturīdī theologians who lived in the eighth century. He has a work titled *Sidq al-kalam fi ilm al-kalam* that has survived. In the work, which was written within the framework of *usul al-salase*, answers are given to those who have opinions other than the Ahl as-Sunnah, and the views of the Ahl as-Sunnah are tried to be proven. In the work, subjects related to jinns are also included, and the subject is explained with different examples and events. In this article, Andijani's views on jinn are discussed, and these views are tried to be evaluated in the light of classical and current sources. Not many studies have been done on Andijani. Therefore, the scientific world does not know him well enough. In addition, his views on jinn are perhaps not known at all. In this respect, we believe that our study will fill this gap to some extent. Literature review, comparison, and concept analysis methods have been used in the study, and the subject has been limited to Andijani's *Sidq al-kalam*. Considering Andijani's claim that he dealt with the views of Ahl al-Sunnah with solid evidence and concisely, it is clear that his views reflect the views of both the Māturīdis of the time and the scholars of Ahl al-Sunnah in general. In order to evaluate Andijani's views in a correct way, first of all, the concept of jinn and the pre-Islamic jinn perception are mentioned in the article. The way in which the Qur'an deals with the subject of jinn and the determination of its purpose constitutes our most important pillar that gives the main perspective to our study. In this context, it can be said that the concept of jinn encompasses all beings that cannot be perceived by the five senses. It is seen that the pre-Islamic jinn perception affected people's lives in different layers, from fear to worship. Fear caused by lack of knowledge can either end with the elimination of incomplete knowledge or by taking shelter or worshiping the feared entity. In pre-Islamic societies, sheltering or worshiping the feared entity was preferred. This preference resulted in people seeing the jinn as superior to themselves, taking shelter in them or worshiping them. On the other hand, it is possible to say that the narratives in the Qur'an about jinn are aimed at creating a solid foundation of knowledge that removes people's fear of jinn. In this framework, when Andijani's views on jinn are evaluated, it can be determined that he focuses on two issues, namely the basic characteristics of jinn and their religious status. In Andijani's understanding, it is seen that jinn are described as beings invisible to humans, able to enter human bodies, affect them, eat, drink and change shape. Andijani also announced opinions about the religious situation of the jinn. According to him, jinn can also belong to non-Islamic religions. In terms of belief and practice, they belong to many sects. Andijani expressed his views also on the situation of jinn in the hereafter. Even if sinful believers of the jinn die without repentance like humans, Allah can forgive them before or after punishment. According to Andijani, there is a difference of opinion among Hanafis and Māturīdis regarding the situation of the faithful believers of the jinn in the hereafter. Andijani includes the views of Abū Ḥanīfa, Abū Yusuf and Imam Muḥammad, who put forward opposing views, and explains the evidences of both sides. He ends the subject without expressing his own opinion. When Andijani's views are considered in terms of the purpose of the Qur'an in dealing with the jinn, it is understood that he accepted this information as a kind of news "*fâide-i haber*", which is only to provide information and the first time heard by the addressee. However, the news of the Qur'an about jinn is of the type of news "*lâzım-ı fâide-i haber*", which aims to teach another lesson on the information that the addressee was previously aware of. Therefore, the purpose of the expression in the news about jinn is important, not the apparent purpose, but revealing another situation. It can be said that Andijani made evaluations on the mythological jinn perceptions of the Arabs and remained at that level, the information and evaluations he gave did not include the main message that the Qur'an wanted to give, and left many areas to be explained. The message that the Qur'an wants to convey through the beliefs of the Jahiliyya Arabs about jinn is to reinforce *tawhid*, to emphasize that humans are stronger beings than jinn. While there are messages brought by the Prophet Muḥammad, there is no need for news that are thought to be stolen by vile creatures such as jinn.

Keywords: Kalam, Andijani, *Sidq al-kalam*, Jinn, Ḥanafi-Māturīdism.

8. Yüzyıl Hanefî Âlimlerinden Kemâleddîn el-Andicânî'nin Cinlerle İlgili Görüşleri

Öz: Kemâleddîn el-Andicânî sekizinci yüzyılda yaşamış, çok fazla bilinmeyen Mâtürîdî kelamcılarında birisidir. *Sıdku'l-Kelâm fî İlmi'l-Kelâm* adlı günümüze ulaşan bir eseri bulunmaktadır. Usûl-i selâse çerçevesinde yazılan eserde Ehl-i Sünnet dışındaki görüş sahiplerine cevaplar verilmekte, Ehl-i Sünnet'in görüşleri delillendirilmeye çalışılmaktadır. Eserde cinlerle ilgili konulara da yer ayrılmış, farklı örnek ve olaylarla konu anlatılmıştır. Bu makalede Andicânî'nin cinlerle ilgili görüşleri ele alınmış, klasik ve güncel kaynaklar eşliğinde bu görüşler değerlendirilmeye çalışılmıştır. Andicânî üzerine pek fazla çalışma yapılmamıştır. Dolayısıyla ilim dünyası onu yeterince tanımamaktadır. Buna ilave olarak onun cinlerle ilgili görüşleri belki de hiç bilinmemektedir. Bu bakımdan çalışmamızın buradaki eksikliği bir miktar da olsa dolduracağı kanaatindeyiz. Çalışmada literatür taraması, karşılaştırma, kavram tahlili vb. metotlar kullanılmış, konu Andicânî'nin *Sıdku'l-Kelâm* ile sınırlı tutulmuştur. Andicânî'nin Ehl-i Sünnet'in görüşlerini sağlam delillerle ve öz bir şekilde ele aldığı iddiası dikkate alındığında onun görüşlerinin dönemin hem Mâtürîdîlerinin hem de genel olarak Ehl-i Sünnet âlimlerinin görüşlerini yansıttığı açıktır. Andicânî'nin görüşlerinin sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için makalede öncelikle cin kavramına ve İslam öncesi cin algısına değinilmiştir. Kur'an'ın cin konusunu ele alış biçimi ve amacının tespiti ise çalışmamıza bakış açısı kazandıracak en önemli dayanak noktamızı oluşturmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında cin kavramının beş duyuya algılanamayan bütün varlıkları kapsadığı söylenebilir. İslam öncesi cin algısının ise korkmaktan tapmaya kadar değişik katmanlarda insanların hayatına etki ettiği görülmektedir. Bilgi eksikliğinden kaynaklanan korku ya eksik bilginin giderilmesiyle ya da korkulan varlığa sığınmakla veya tapınmakla son bulabilir. İslam öncesi toplumlarda, korkulan varlığa sığınma veya tapınma tercih edilmiş; bu tercih, cinleri kendinden üstün görme, onlara sığınma veya tapınma şeklinde sonuç vermiştir. Buna karşın Kur'an'da cinlerle ilgili yer alan anlatımların, insanların cinlerden korkma nedenlerini ortadan kaldıran sağlam bir bilgi temeli oluşturma amacına yönelik olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede Andicânî'nin cinlerle ilgili görüşleri değerlendirildiğinde cinlerin temel özellikleri ve dini durumları olmak üzere iki konu üzerinde durduğu tespit edilebilir. Andicânî'nin anlayışında cinlerin insanlar tarafından görülmeyen, insan bedenine girebilen, onlara etki edebilen, yiyip içip şekil değiştirebilen varlıklar olarak tasvir edildiği görülür. Andicânî, cinlerin dini durumlarıyla ilgili de görüşler öne sürmüştür. Ona göre cinler İslam dışı dinlere de mensup olabilirler. İtikadî ve amelî yönden ise pek çok mezhebe mensup olmaları söz konusudur. Andicânî, cinlerin dünyadaki durumlarına dayanarak âhiretteki durumları ile ilgili de görüşlerini bildirmiştir. Cinlerin günahkâr müminleri de insanlar gibi tevbe etmeden ölseler bile Allah onları azap etmeden veya azaptan sonra bağışlayabilir. Andicânî'ye göre cinlerin müttaki müminlerinin âhiretteki durumlarıyla ilgili olarak Hanefî-Mâtürîdîler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Andicânî, birbirine zıt görüşler ileri süren Ebu Hanife ile Ebu Yûsuf ve İmam Muhammed'in görüşlerine yer verir ve her iki tarafın da delillerini açıklar. Kendi görüşünü açık bir şekilde belirtmeden konuyu kapatır. Andicânî'nin görüşleri, Kur'an'ın cinleri konu edinmedeki amacı açısından ele alındığında onun bu bilgileri muhatap tarafından ilk defa duyulan ve sadece bilgi vermeyi amaçlayan fâide-i haber türünden kabul ettiği anlaşılmaktadır. Oysaki Kur'an'ın cinlerle ilgili verdiği haberler ise muhatabın daha önceden haberdar olduğu bir bilgi üzerinden başka bir ders vermeyi amaçlayan lâzım-ı fâide-i haber türündendir. Dolayısıyla cinlerle ilgili haberlerde ifadenin zahiri değil, başka bir durumu ortaya koyan amacı önemlidir. Andicânî'nin Arapların mitolojik cin algıları üzerinden değerlendirmeler yaptığı ve o seviyede kaldığı, verdiği bilgi ve değerlendirmelerinin Kur'an'ın vermek istediği asıl mesajı içermediği ve açıklanması gereken pek çok alan bıraktığı söylenebilir. Kur'an'ın cinlerle ilgili Cahiliye Araplarının inanışları üzerinden vermek istediği mesaj, tevhidin pekiştirilmesi, insanların cinlerden daha güçlü varlıklar olduğunun

vurgulanması, Hz. Muhammed'in (a.s.) getirdiği mesajlar varken cinler gibi süfli varlıkların çaldığı sanılan haberlere gerek olmadığıdır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Andicânî, Şıdku'l-Kelâm, Cin, Hanefî-Mâtürîdîlik.

Giriş

Tarih boyunca hemen bütün inanış sistemlerinde görülemeyen varlıklara yer verilmiştir. İslam düşüncesinde de gayb alanına ve bu alanın dikkat çekici varlıklarından olan cinlere özel bir ilgi duyulmuştur. Hanefî-Mâtürîdîliğin sekizinci yüzyılda yaşayan önemli temsilcilerinden olan Kemâleddîn Andicânî'nin¹ (777/1376'da sağ) cinlerle ilgili görüşleri de gerek yaşadığı Fergana bölgesinin gerekse Hanefî-Mâtürîdîlerin bu konudaki görüşlerinin tespiti açısından önemlidir. 726/1326 yılında Fergana bölgesindeki Andicân köyünde doğan müellifin *Şıdku'l-Kelâm fî İlmi'l-Kelâm* adında günümüze ulaşan bir eseri bulunmaktadır.² Mâtürîdî mezhebinin görüşlerini itikâdî alanda en doğru şekilde yansıttığını ve sağlam delillere dayandığını iddia eden müellif, bunun için eserini "*Şıdku'l-Kelâm fî İlmi'l-Kelâm*" yani *Kelâm İlminde Sözü'n Doğrusu* diye isimlendirmiştir.³ Eser, 2004 yılında Hafız Âşûr Hâfız Abdülalîm tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak tahkik edilmiştir.⁴ Eser üzerine Hilmi Karaağaç'ın, 2013 yılına ait "Kemâleddin El-Endicânî ve Sıdku'l-Kelâm Fî İlmi'l-Kelâm Adlı Eseri" ve Ali Durmuş ile Rami İbrahim Mahmut'un 2022 yılına ait "Kemâlüddîn El-Endigânî'nin Şıdku'l-Kelâm'ında Zındık Olarak Nitelediği Bazı Zevâtla İlgili Hadiseler ve Bu Hadiselerin Analizi" başlıklı makaleleri bulunmaktadır. Eserdeki cin bahisleri ile ilgili yapılan herhangi bir çalışma bilinmemektedir. Bu da makalede ortaya konulan değerlendirmelerin önemini göstermektedir. Cin meselesinin özellikle el-Andicânî üzerinden ele alınmasının nedeni, Andicânî'nin ilim dünyasında yeterince bilinmemesidir. Bu makale aracılığıyla hem kendisinin hem de cinlerle ilgili görüşlerinin ilim dünyasına tanıtılması amaçlanmaktadır. Böylece 8. Yüzyıl Hanefî âlimlerinden olan Andicânî'nin cinlerle ilgili görüşleri üzerinden dönemin Hanefî çevrelerinin bu konudaki düşüncelerini tespit etme imkânı oluşacağı beklentisidir.

Makalemizde Andicânî'nin cinlerle ilgili görüşlerini ortaya çıkarabilmek için yukarıda adı geçen çalışmalar yanında özel olarak cin konusunu ele alan Faruk Çiftçi'nin "Arap Şiirinde Şair Cin İlişkisi", Şaban Ali Düzgün'ün, "Dinsel ve Mitolojik Yönleriyle Cin ve Şeytan Algımız", Şükrü Aydın'ın, "Kur'ân Âyetleri Bağlamında 'Cin' Algısı Hususunda Farklı Yaklaşımlar", Yaşar Düzenli'nin, "Haberlerde Tedricilik ve Cinlerin Kulak Hırsızlığı Meselesi", adlı makalelerine ek olarak Ali Osman Ateş'in, *Kur'an ve Hadislere Göre Cinler ve Büyü* adındaki kitabından da yararlanılmıştır.

Andicânî'nin cinlerle ilgili görüşlerini değerlendirebilmek için öncelikli olarak cin kavramının anlam alanı, İslam öncesi cin algısının boyutları ve Kur'an'ın cin konusunu ele alış maksadı gibi hususlara değinmek gerekmektedir.

1. Cin Kavramı ve İslam Öncesi Cin Algısı

Cin kelimesinin anlam alanı her türlü gözle görülmeyen varlığı kapsamaktadır. Duyu organları tarafından kavranamayan vahiy, melek, ruh, cin gibi kavram ve varlıkların müteşâbih oluşu hakiki delâletlerinin kapalı olmasından kaynaklanmaktadır.⁵ Neye delâlet ettikleri duyu organlarıyla tam

¹ Müellifin nisbesi kaynaklarda Endükânî, Endicânî "Endigânî" Endügânî olarak yazılıp telaffuz edilse de biz makale boyunca Türkiye Türkçesindeki haliyle Andicânî olarak kullanmayı tercih ettik. Kelimenin farklı yazımları için bk. Ali Durmuş-Rami İbrahim Mahmut, "Kemâlüddîn el-Endigânî'nin Şıdku'l-Kelâm'ında Zındık Olarak Nitelediği Bazı Zevâtla İlgili Hadiseler ve Bu Hadiselerin Analizi", ed. Hasan Çiftçi-Mehmet Doğan, *Sosyal Bilimlerde Seçme Konular-9* (Ankara: İksad, 2022), 51.

² Kemâleddîn el-Andicânî, *Şıdku'l-Kelâm fî İlmi'l-Kelâm* (Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 265), 365a-365b.

³ Andicânî, *Şıdku'l-Kelâm*, 1b-3a.

⁴ Hilmi Karaağaç, "Kemâleddin El-Endicânî ve Sıdku'l-Kelâm Fî İlmi'l-Kelâm Adlı Eseri", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/12 Fall, p. 635-647 (Ankara-Turkey, 2013), 639.

⁵ İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 6. Baskı, 2009), 2/837.

olarak kavranmadığı için *meleklerin* de bu kapsamda görüldüğü söylenebilir. Bedenin içinde olduğu ve gözle görülemediği için kalp, *cenân* olarak isimlendirilmiş; yeşilliğinin her yeri kapladığı ve toprağı görünmez hale getirdiği için bitkilerle dolu araziye *cennet* denilmiş; ilk aylarda annesinin karnında görünmez bir şekilde kaldığı için çocuğa ve ölüyü gizlediği için kabre, *cenîn* denmiştir. Yılana dönüşen Hz. Musa'nın esasına olağanüstü değişime uğradığı için *cân* denilmesi de önceki hali olan asanın değişimden sonra artık bilinemediği içindir. Yine koruyucu kalkana *cünne* denilmesi de koruduğu kimsenin hayati organlarını görünmez yapıp düşmanın kılıcından veya okundan koruduğu için olsa gerektir.⁶

Cin konusunun anlaşılmasında İslam öncesi din ve inanışlarda cin algısının nasıl olduğu ve sonraki insanlara bu algıdan hangi muhtevada bir mirasın kaldığının tespiti önemlidir. Zira Kur'an pek çok konu gibi cin konusunda da hazır bulduğu kavram ve algılar üzerinden tevhid inancını anlatmakta, aynı şekilde evrensel mesajlarını da bu yerel ve o günkü inanış biçimleri üzerinden vermektedir.

Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarında cinlerden söz edilir. Hatta Hıristiyan kaynaklarında cinlerin insanların içine girdiklerinden,⁷ insanların yakalandıkları bazı hastalıkların nedeni olarak cinlerin gösterildiğinden⁸ söz edilmesi konumuz açısından önemlidir. Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarındaki cinlere dair inanışların, Araplardan önce Yahudi ve Hıristiyanları tanıyıp dinlerine giren Yemen halkı yoluyla Cahiliye Araplarına geçtiği kabul edilmektedir.⁹

Cahiliye dönemi Araplarına göre cinler, yaşamaya mahkûm kaldıkları çölün ürpertici yönlerinin, vahşi hayvanlarla ve her türlü tehlikeyle dolu çöl yolculuklarında karşılaştıkları korkunçluklarının somutlaşmış hali idi. İnsanların ulaşabildiği, bilinebilen bölgeler tanrılara, insanlar tarafından keşfedilememiş ıssız ve tehlikeli yerlerin ise cinlere ait olduğuna inanıyorlardı.¹⁰ Uçsuz bucaksız çöllerin, ağaçsız sarp tepelerin bu cinlerle dolu olduğunu düşünürlerdi. Havadaki nemin buharlaşması, güneş ışıklarının oluşturduğu kırılmalar vb. tabiat hadiseleri o kadar ilginç görüntüler oluşturur ve sesler çıkartırdı ki Araplar bunları cinlerin sesleri ve garip şekilleri zannederlerdi.¹¹

Cinler korkuyu çağrıştıran figürlerdi ve çöllerin yanı sıra bina kalıntılarında, mezarlıklarda, çöp atılan ve pislik bulunan yerlerde yaşadıkları Cahiliye Araplarında nesilden nesile anlatılırdı.¹² Arapların da içinde bulunduğu bütün Sami milletlerin benzer inanışlara sahip olduğu; yukarıda sözü edilen mekanların tekin yerler olmadığına, buraları ruhların ve cinlerin mekân tuttuğuna inandıkları

⁶ Bk. Ebû'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüga*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1979), "cnn", 1/421-422; Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kurân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî (Kahire, 1961), "cnn", 98-99; Ebû Mansûr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-lüğe ve sıhâhi'l-arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafur Atar (Beyrût: Dâri'ül-İlm li'l-Melâyîn, 1984), "cnn", 5/2093-2095; Muhammed b. Muhammed Abdurrezzak el-Hüseynî el-Mürtedâ *ez-Zebîdî, Tâcü'l-ârûs min cevâhîru'l-kâmûs*, thk. Abdüsettâr Ahmed el-Ferrâc, (Kuveyt: Matbaatü Hükûmeti'l-Kuveyt, 1968), "cnn", 34/365-382; Necmeddîn Ömer en-Neseî, *et-Teysîr fî't-Tefsîr*, çev. Muhammed Coşkun (İstanbul: TYEKBY., İstanbul 2019), 1/626-627; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 3/1998.

⁷ Kitabı Mukaddes (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2016), Matta 12: 22-28; Mustafa Tunçer, "Üniversite Öğrencilerinin Cin Algısı: Giresun Üniversitesi Örneği", *Dergi Abant İLÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Güz 2020) 568.

⁸ Matta 12: 22.

⁹ Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 8/5400; Cevâd Alî, *el-Mufassal fî Târîhi'l-Arab kable'l-İslâm*, nşr. Şerif er-Radî (Beyrut: Şeriat, 1980), 6/715.

¹⁰ Hitti, Philip K., *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989), 1/148.

¹¹ Neşet Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat F. Yayınları, 1957), 91.

¹² Cevâd Alî, *el-Mufassal fî Târîhi'l-Arab kable'l-İslâm*, 6/718. Şükrü Aydın, "Kur'an Ayetleri Bağlamında 'Cin' Algısı Hususunda Farklı Yaklaşımlar", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*- 7/1 (Ocak/January 2021), 298.

söylenmektedir. Cinler zarar verebileceği gibi¹³ fayda da sağlayabilecek, iyilik ve kötülük yapabilecek güçte görüldüğünden onlara saygı duymak, dahası ibadet etmek gerekirdi.¹⁴ “Cinleri Allah’a ortak koştular.”¹⁵ “Hayır, onlar cinlere ibadet ediyorlardı. Onların çoğu cinlere inanıyordu.”¹⁶ anlamındaki âyetler de bu durumu teyit etmektedir.

Arapların bir vadiden geçerken, emrindeki kötülerin şerrinden o vadinin en sözü geçen cinine sığınması¹⁷ göstermektedir ki cin inancı, cahiliye döneminde gücünden, şerrinden korkulan bir üstün varlığa inanç olarak bulunmaktaydı. Cinleri kendi toplumsal yapılarına uygun olarak algılayan cahiliye Arapları onları da kendileri gibi çöllerde, yüksek dağlarda kabileler halinde yaşayan varlıklar olarak görmekteydiler.¹⁸

Diğer yandan cahiliye Arabının zihin dünyasında insanla cin arasında bir ilişki kurulabiliyordu. Bunun için ise cinlerin ontolojik yeterliliğe sahip olmaları gerekiyordu. Onların ontolojik yeterliliklere dayalı olarak her putun bir cininin olduğu, cinlerin kâhinlerle konuşup gökte neler olup bittiğini haber verdiği yönündeki inançlar, Araplar arasında yaygın olarak bulunmaktaydı.¹⁹ Kur’an’da cinlerden bahseden âyetlerle ilgili sonradan yapılan değerlendirmelerin büyük çoğunluğunun, yine Kur’an tarafından esâtîr/efsane olarak nitelenen bu Arap folkloru ve mitolojisine dayandırıldığı görülmektedir.²⁰

Cahiliye dönemi Araplarının cinleri kategorize edip yaptıkları eylemlere göre isimlendirdikleri de bilinmektedir. Buna göre insanlarla birlikte oturduğuna inandıkları türüne *âmîr*, çocuklara musallat olanlara *mârid* derlerdi. Cinlerden kötü ve pis iş yapanlara *şeytan*, daha da ileri gidip güç kullanarak kötü iş yapanlarına *ifît* denirdi. Şeytani pisliklerden arınmış, saf, temiz olanlarına ise *melek* denirdi.²¹

Cin kelimesindeki anlam zenginliği, Arapların bu kelimeye *tanımadıkları, yabancı, yaşadıkları bölgeden olmayan insanlar* anlamı vermelerine de neden olmuş, böylece cin kategorisi daha da genişlemiştir. Bunun nedeni ise bu tür insanların daha önceden Araplarca duyu organları ile algılanmamış olmalarıdır.²² İns ve cin şeklinde karşıt anlamlı kullanılan bu iki kavramdan *ins* kavramında açık ve belirgin olma, yabancı olmama²³ anlamları öne çıkarken *cin* kavramında ise kapalılık, gözden uzak ve yabancı olma anlamları öndedir.²⁴

Cin kelimesinin görünen, bilinen, ünsiyet kurulabilen anlamındaki *ins* kelimesinin karşıtı olarak kullanılmasına dayanılarak bazı tefsir ve hadis kaynaklarında cinlerden *yabancı insanlar* olarak söz

¹³ Hz. Peygamber’e (a.s.) vahiy indiği sıralarda, zorluk çektiği için müşrikler bu hal yüzünden onu delilik ve cinlere çarpılmakla itham ediyorlardı. Onun daima gördüğü veya onu takip eden dost bir cin olduğunu söylüyorlardı. İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/277.

¹⁴ Carullah Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf’an haqâ’iki gavâmi’i’t-tenzil ve ‘uyûni’l-ekâvîl fi vücûhi’t-te’vîl*, thk. Âdil Ahmed Abdü’l-Mevcûd, Ali Muhammed Muavviz (Mektebetu’l-Abîkân, ts.), 3/526. Cevâd Alî, *el-Mufasssal fi Târîhi’l-Arab kable’l-İslâm*, 6/712; Çağatay İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, 91.

¹⁵ el-En’âm 6/100.

¹⁶ Sebe’ 34/41.

¹⁷ Bk. Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 8/5385, 5400.

¹⁸ Ali Osman Ateş, *Kur’an ve Hadislere Göre Cinler ve Büyü* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1995), 19.

¹⁹ Faruk Çiftçi, “Arap Şiirinde Şair Cin İlişkisi”, *Ekev Akademi Dergisi* 6/13 (Güz-2002), 317.

²⁰ Şaban Ali Düzgün, “Dinsel ve Mitolojik Yönleriyle Cin ve Şeytan Algımız”, *Kelam Araştırmaları* 10/2 (2012), 22.

²¹ Cevâd Alî, *el-Mufasssal fi Târîhi’l-Arab kable’l-İslâm*, 6/709.

²² İbn Ebî Hatim, Abdurrahmân b. Muhammed, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, thk. Esad Muhammed et-Tayyib (Riyâd, 1997), 6/1924.

²³ İbn Fâris, “ens”, 1/145. Krş. Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 10/260.

²⁴ İbn Fâris, “cnn”, 1/421-422; İsfahânî, “cnn”, 98-99; Neseî, *et-Teyysîr fi’t-Tefsîr*, 1/434-435; Aydın, “Kur’ân Ayetleri Bağlamında “Cin” Algısı Hususunda Farklı Yaklaşımlar”, 292, Sözlükte *ins* kelimesinin *beşer* karşılığı kullanıldığı, *beşer* kelimesinin ise insan’ın ruhsal nitelik kazanmamış başka bir ifadeyle düşünme yeteneği henüz gelişmemiş hali olduğu söylenmektedir. Bk. Düzgün, “Dinsel ve Mitolojik Yönleriyle Cin ve Şeytan Algımız”, 19.

edilmesi, Arapların yabancı insanları da cin kapsamında görmesine dayandırılmış olmalıdır. Kur'an'ın, cinlerin inanan ve inanmayanlarının oluşundan²⁵ ve çeşitli yollara ayrıldıklarından²⁶ bahsetmesi özellikle Ahkâf ve Cin sûrelerinde Kur'an'ı dinlediği anlatılan cinlerin insan türünden oldukları yanında bunların geldikleri bölgeler ve dinî durumlarıyla ilgili detaylar kaynaklarımızda yer almaktadır. Cinler, Yahudi, Hıristiyan veya Müşrik gibi farklı inançlara mensup olarak nitelenmektedirler.²⁷ Söz gelimi Ahkâf sûresinde sözü edilen Kur'an dinleyen cinlerin²⁸ bir Yahudi topluluğu olduğu belirtilmektedir.²⁹ Aynı âyetlerde³⁰ cinlerin Hz. Musa'dan (a.s.) bahsetmeleri onların Yahudiler olduğu iddiasını güçlendirmektedir. Hatta bunların Hicaz bölgesine nispeten uzak olan Şam, Mezopotamya veya Nusaybin Yahudileri'nden Arapların tanımadığı kişiler olduğu da dile getirilmiştir.³¹ Ayrıca Ahkâf ve Cin sûrelerinde geçen nefer kavramının 3-10 kişi arasındaki erkeklerden oluşan grubu ifade etmesi³² ve Cin sûresinde bu kavramdan sonra rical kelimesinin kullanılması,³³ ek olarak bu cin grubunun Nusaybin cinlerinden olduğunun söylenmesi³⁴ de bu anlamda göz ardı edilmemelidir.

Kaynaklarımızda Hz. Peygamber ile birlikte cinlerin yakınına kadar giden İbn Mes'ûd'un, onları siyah tenli Sudanlı adamlara benzeterek³⁵ beyaz elbiselere bürünmüş siyah adamlar şeklinde yani insan türü olarak tarif etmesi³⁶ de bu iddiayı kuvvetlendiren diğer bir delildir. Bu anlamda söz konusu cinlerin Ninova, Harran, Musul, Şam, Habeşistan, Necran bölgelerinden gelen cinler olabileceğine dair rivayetler bulunmaktadır. Bu cinlerin dinî durumları da farklıdır. Bunları Yahudi, Hıristiyan veya Müşrik olarak niteleyenler olmuştur.³⁷ Hatta cinlerin kâhinler, münecimler, hünerli ustalar gibi tanınmayan yabancı sanatkârlar olabileceği yönünde yorumlar da yapılmıştır.³⁸

Bu zengin anlam alanı dikkate alındığında cin kavramının gözle görülemeyen ve hakkında bilgi edinilemeyen pek çok varlık türünü kapsadığı söylenebilir. Duyu organları tarafından tam olarak algılanamayan varlıklara karşı bir güvensizlik ve korku oluşması ise insani bir durumdur. Güvensizlik ve korkunun sürekli hale gelmesi sonucunda oluşan huzursuzluk ortamı ancak ya bilgiyle ya da korku kaynağı varlığa teslim olma, sığınma veya tapınma şeklinde son bulabilir. Cahiliye Araplarının ikinci yolu tercih edip cinleri kendinden üstün görme, onlara sığınma veya tapınma şeklinde tepki verdikleri görülmektedir. Buna karşın Kur'an'da cinlerle ilgili yer alan anlatımların, insanların

²⁵ el-Cin 72/1-3; 13-14.

²⁶ el-Cin 72/11.

²⁷ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005), 10/238; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Berdûnî (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1964) 16/213, 217; Aydın, "Kur'ân Ayetleri Bağlamında 'Cin' Algısı Hususunda Farklı Yaklaşımlar", 308.

²⁸ el-Ahkâf 46/29-32.

²⁹ Muahammed b. Ali eş-Şevkanî, *Fethü'l-Kadîr* (Mustafa el-Babi el-Halebi, 1964), 5/25; Hayati Aydın, "Dinî Kaynaklar ve Kültür Bağlamında Cinleri Anlamak", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21/3 (December 2017), 1653.

³⁰ el-Ahkâf 46/29-30.

³¹ Aydın, "Kur'ân Ayetleri Bağlamında 'Cin' Algısı Hususunda Farklı Yaklaşımlar", 307.

³² Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebir - Muhammed Ahmed Hasbullah - Haşim Muhammed eş-Şazeli (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 6/4498-4499; Zebîdî, "cnn", 14/267.

³³ el-Cin 72/1, 6.

³⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî (Kahire: Hecl, 1422/2001), 21/164.

³⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 16/212; Aydın, "Kur'ân Ayetleri Bağlamında 'Cin' Algısı Hususunda Farklı Yaklaşımlar", 307.

³⁶ Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 6/4361.

³⁷ Geniş bilgi için bk. Aydın, "Kur'ân Ayetleri Bağlamında 'Cin' Algısı Hususunda Farklı Yaklaşımlar".

³⁸ Özellikle Süleyman'ın (a.s.) cinlerinin bu kapsamda olduğuna dair bk. Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 6/3952; Aydın, "Dinî Kaynaklar ve Kültür Bağlamında Cinleri Anlamak", 1632.

cinlerden korkma nedenlerini ortadan kaldıran sağlam bir bilgi temeli oluşturma amacına yönelik olduğunu söylemek mümkündür.

2. Kur'an'ın Cin Konusunu Ele Alış Amacı

İslam'ın ilk muhataplarının cahiliye kültürü yaşamakta olan Arabistan'daki Arap toplumu olması, pek çok konuda olduğu gibi cin konusunun anlaşılmasında da kilit bir başlangıç noktasını ifade etmektedir. İlk muhatapların dili, anlama kabiliyetleri, efsane ve gerçek algıları, tarihi ve mitik birikimleri vs. Kur'an'ın başta dili olmak üzere pek çok unsuru etkileyen yerel malzemelerdir. Kur'an evrensel mesajlarını bu yerel malzeme üzerinden vermiş ve değerlerini yine bu malzeme üzerinden yerleştirmeye çalışmıştır. Kur'an açısından doğru bir Allah anlayışı olan tevhidin her türlü şirk bulaşığından arındırılması ve pekiştirilmesi de aynı zemin temelinde sağlanmaya çalışılmıştır. Kur'an'ın verdiği mesajlar, Arap dili kalıpları içerisinde sonraki nesillere aktarıldığından dildeki her türlü kültürel ve yerel unsur da asıl mesajın taşıyıcısı olduğu için zaman zaman kültürel ve yerel unsurlar asıl mesajı gölgeleyebilmiştir. Kur'an'ın cin konusundaki anlatımlarının da benzer bir durumda olduğu söylenebilir. Dolayısıyla cin konusunu bünyesinde barındıran Kur'an'ın bundan maksadının ne olduğu ve yukarıda sözü edilen sağlam bilgi temelini neleri kapsadığı sorularının cevaplanması gerekmektedir. Bu sorulara şu başlıklarla cevap aramak mümkündür:

2.1. Cinlerle İlgili Bilgiler *Lâzım-ı Fâide-i Haber*Türündendir

Kur'an'da geçen kimi haberler ilk muhataplarca ilk defa duyulmasına karşın bir kısmı Kur'an'ın vermek istediği mesaja ters bir şekilde daha önceden bilinmektedir. Bu yanlışlığı düzeltmek için Kur'an, yine yanlış bilgiyi araç olarak kullanmaktadır. Burada önemli olan lafzın dediği değil, demek istediğini kavrayabilmektir. Bu da sözün arka planını takip etmeyi gerektirmektedir.³⁹

Kur'an'ın, cinlerle ilgili verdiği haberleri anlayabilmek için dil ve edebiyatçıların haber teorilerine kısaca göz atmak gerekmektedir. Maksadı itibariyle haberler *fâide-i haber* ve *lâzım-ı fide-i haber* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Fâide-i haber, muhatap tarafından ilk defa duyulan ve sadece bilgi vermeyi amaçlayan haberdur. Lâzım-ı fâide-i haber ise muhatabın daha önceden haberdar olduğu bir bilgi üzerinden başka bir ders vermeyi amaçladığından ifadenin zâhirini değil, başka bir durumu ortaya koyar.⁴⁰

Kur'an'ın cinler hakkında verdiği haberlerin çoğu ilk muhataplar tarafından bilinen, kültüre yerleşmiş haberler olduğundan bunların yukarıdaki maksadına göre yapılan sınıflandırmada ikinci tür olan lâzım-ı fâide-i haber kapsamında olması⁴¹ daha makul gelmektedir. Kur'an bunları tevhidi yerleştirmek ve aşağıda sıralanan diğer maksatları gerçekleştirmek üzere temel alarak bunlar üzerinden ders verme amacı gütmüş⁴² görünmektedir. Zira Kur'an'ın asıl maksadı cinlerin özellikleri hakkında bilgi vermek, onları tanıtmak, kapasitelerini, dinî durumlarını, yaşam biçimlerini ortaya koymak değildir. Ancak cinlerle ilgili inanışlar, Kur'an'ın nazil olduğu coğrafyanın yerel değerleri arasında önemli bir yer işgal ettiğinden Kur'an bunlara değinmiş ve mesajını bu değerler üzerinden vermiş olmalıdır.⁴³

³⁹ Yaşar Düzenli, "Haberlerde Tedricilik ve Cinlerin Kulak Hırsızlığı Meselesi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2010, 22), 138-139.

⁴⁰ Mahiyeti itibariyle üç kısma ayrılan haberin ilk kısmı muhatap tarafından ilk kez duyulan *haber-i ibtidâî*dir. İkinci tür olan *haber-i talebî* muhatabın sıhhatine ve doğruluğuna güvenmediği haberdur. Üçüncüsü ise *haber-i inkârî*dir. Haber-i inkârî muhatabın doğrudan reddettiği haberdur. Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994), "haber" 49. Düzenli, "Haberlerde Tedricilik ve Cinlerin Kulak Hırsızlığı Meselesi", 129.

⁴¹ Düzenli, "Haberlerde Tedricilik ve Cinlerin Kulak Hırsızlığı Meselesi", 152.

⁴² Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, (Tunus: Dâru't-Tunûsiyyetü li't-Tenvîr, 1984), 14/31; Ebû İshâk İbrâhim ez-Zâhid es-Saffâr, *Telhîşü'l-edille li-kavâ'idü't-tevhîd*, thk. Angelika Brodersen (Beyrut: el-Ma'hedü'l-İlmânî li'l-Ebhâsi'l-Şarkıyye, 1432/2011), 2/34.

⁴³ Krş. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 27/244.

2.2. Sizden Üstün Olmayan Cinlere Değil; Onları da Yaratın Allah'a Kulluk Edin

Zâriyât sûresindeki "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."⁴⁴ anlamındaki âyeti açıklarken Mâtürîdî, buradaki kulluk/ibadetten maksatlardan birini yaratılışlarından getirdikleri temyiz gücüyle ve bilgi vasıtaları sayesinde iyilikleri ve kötülükleri bilebilmelerine karşılık onları başıboş bırakmanın hikmete aykırı olacağı şeklinde açıklar. Zira bu iki tür kendilerine verilen nimetlere şükür görevini yerine getirmekten sorumludurlar.⁴⁵ Ne var ki kimi insanlar onları kendilerinden üstün görmüş ve onların yönlendirmesiyle başka varlıklara tapmışlardır. Mâtürîdî bu durumu hatırlatarak tapmayı yönlendirdikleri için tapma fiilinin cinlere nispet edildiğini, cinlerin emirlerini yerine getirmenin onlara tapmak gibi olduğunu söylemektedir.⁴⁶

Mâtürîdî'ye göre ancak cahil ve ahmak olan kişi cinlere sığır.⁴⁷ Cinlere sığınmak demek, Allah'tan başkasının kendilerine yardım edebileceğini kabul etmek demektir, dolayısıyla şirkidir. Mâtürîdî, cinlerin insanlardan daha zayıf olduğunu söyler. Onların insanlardan gizlenmelerini ve kılık değiştirmelerini de insanlardan korkmalarına bağlar. Cinler hiçbir insanı öldüremez, malını gasp edemez, yemeğini, içeceğini bozamaz. Bu da onların ne kadar zayıf olduklarını gösterir. Güçlü olan insanların zayıf olan cinlerden yardım dilemesi ise zillet göstergesidir.⁴⁸ Başka bir anlatımla yukarıda verilen âyet, vahiy esnasında Arapların halihazırdaki durumunu esas almış, bu varlıkların gerçekte bir karşılıklarının bulunup bulunmadığına bakmadan kendi mesajını vermeye çalışmış ve cin diye inandıklarının da Allah'ın yarattığı ve kontrolü altında olduğunu vurgulamış olmaktadır.⁴⁹

Yukarıda geçen Zâriyât sûresinin 52. âyetine cin ve ins türü varlıkların Allah tarafından yaratılmış olmasının bildirilmesinin diğer bir sonucu, bu iki türün de Allah'ın kulu ve ona karşı sorumlu olma bakımlarından eşitlenmiş olmasıdır. Yani cinler, Cahiliye Araplarının iddia ettikleri gibi, insanlara olumsuz etki edemezler. İnsanların onlara tapmasını gerektirecek bir üstünlükleri bulunmamaktadır. Âyet, cinlerin tapılmaya layık olmadığını, insanlara bir zarar veremeyeceklerini, zira onların da Allah tarafından yaratıldığı ve bizim gibi kul olduklarını anlatmak istemektedir.

Cinlerden güçlü olan insan yine de onlardan korkabilmekte veya çeşitli vehimlere kapılabilmektedir. Bu durumda Hz. Muhammed'in (a.s.) müminlere ezan ve Bakara sûresinin 255. âyetini yani Âyetü'l-Kürsî'yi okumalarını öğütlemesi⁵⁰ manidardır. Zira bu âyette Allah'ın birçok özelliği sıralanmakla birlikte asıl vurgu tevhide yapılmakta, göklerin ve yerin sahibinin Allah olduğundan ve onları koruyacağından bahsedilmektedir.⁵¹ Aynı şekilde Hz. Peygamber'in Cahiliye Arabının inancına göre görünmeden insanlara yollarını şaşırtarak onları etkileyen, değişik şekillerle girebilen *ğûl* denilen varlığın gerçekte olmadığını bildirmesi⁵² de bu amaca yöneliktir.

2.3. Kur'an'ın Getirdiği Mesajlar, Başka Bir Varlıktan Haber Almaya İhtiyaç Bırakmaz

Kur'an'ın cinlerden bahsettiği bazı âyetlerinde özellikle Ahkâf ve Cin sûrelerinde Hz. Peygambere gelen cinlerin ondan Kur'an dinlemeleri aslında onun getirdiği mesaja muhtaç olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla onların göklerden haber hırsızlığı yaptıkları ve bu haberleri insanlara ulaştırdıkları inancı, bu bilgiyle yıkılmaktadır. Tefsir kaynaklarımızda Hz. Peygamber'in (a.s.), peygamberlik ile görevlendirildiğinde cinlerin gökten haber sızdırmalarının engellendiğinden söz

⁴⁴ ez-Zâriyât 51/56.

⁴⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 14/155.

⁴⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 11/442.

⁴⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 16/162.

⁴⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 16/160-161.

⁴⁹ Düzgün, "Dinsel ve Mitolojik Yönleriyle Cin ve Şeytan Algımız", 22.

⁵⁰ Ebu Bekir Ahmet b. Hüseyin, Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, thk. Abdu'l-Mu'tî el-Kal'acî (Kahire: 1988), 7/104, 109; Düzenli, "Haberlerde Tedricilik ve Cinlerin Kulak Hırsızlığı Meselesi", 138-139.

⁵¹ Düzenli, "Haberlerde Tedricilik ve Cinlerin Kulak Hırsızlığı Meselesi", 138-139.

⁵² İbnu'l-Esr, Mecdüddin el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fi Ğarîbi'l-Hadîs* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 3/396.

edilmektedir.⁵³ Buna göre cinler göğe çıkarlar ve kulak hırsızlığı yaparlardı. Bir kısmını duydukları gök ehlinin haberlerini kâhinlere iletirlerdi. Kâhinler peygamberlerden duydukları birtakım gerçek bilgilerle şeytanlardan duymuş oldukları yalan yanlış bilgileri karıştırırlar ve insanlara anlatırlardı.⁵⁴ Mâtürîdî'ye göre Hz. Peygamber'in gönderilmesiyle göğe dair bilgi kaynaklarının kesilmiş olması, cinlerin ihtiyaç duydukları bilgileri artık peygamberden alacakları manasına gelmektedir.⁵⁵ Mâtürîdî'nin cinlere gerekli bilginin gök haberleri yerine peygamberden gelen bilgi olduğuna işaret etmesi, bilgi kaynağı açısından önemli bir tespittir. Düzgün'e göre cinlerin gök yüzünü gizlice dinleyip oradan bazı insanlara yalan yanlış da olsa bazı haberler getirdiği iddiası, bu âyet-i kerimeyle çürütülmektedir.⁵⁶

Öte yandan vahiy, Allah'ın kendi gönderdiği vahiy bilgisine sahip çıkmaya ve korumaya kâdir olduğunu da vurgulamış olmaktadır.⁵⁷ Aslında Kur'an'ın Hz. Peygamber'e gönderilişinin ne denli önemli bir olay olduğunu vurgularken o gelmeden önce cinlerin Allah'tan kulak hırsızlığı yaptıklarına inanmak, Allah'ın buna engel olmaktan aciz olduğu gibi bir anlama da gelebilmektedir. Mekke müşriklerinin, her ne kadar yeri göğü yaratanın Allah olduğuna dair bir inançları olsa da onların inandığı Allah, yetkileri sınırlı, yardımcıya, eşe, çocuğa muhtaç, yönetim merkezini yardımcılarıyla korumaya çalışan, gizli konuşmalarını (vahiyi) korumayı her zaman başaramadığı için olağanüstü güçlere sahip olan cinlerin kendi rızası dışında gizli bilgi çalabildikleri bir yaratıcıydı.⁵⁸ O'ndan bilgi çalabilecek güçte olan şeytanların şihaplara maruz kalmaları sonucunda ölüp ölmediklerinin bile tartışılmış olması,⁵⁹ sonraki dönemlerde de söz konusu inancın hala devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

2.4. Cin İnanıcı, Üsture Olmaktan Çıkarılıp Akli Bir Seviyeye Yükseltilmektedir

Kur'an-ı Kerim'de yer alan peygamber kıssaları, geçmiş döneme ait olmaları yönünden gayb alanına girse de bunların bir gerçekliği bulunmaktadır. Kur'an'ın bir de esâtîr dediği geçmiş milletlerin mitik türden anlatımları vardır. Esâtîr'in birçok anlamı olmakla birlikte daha çok hak dine inanan toplulukların zamanla inançlarını değiştirerek kendi tanrıları hakkında uydurdukları bâtil inançlar olarak anlaşılması⁶⁰ daha doğru görünmektedir. Yani Kur'an, yaşanmış tarihî gerçekliklere *kıssa*, insanlar tarafından kurgulanmış inançlara ise efsane/mitoloji (*esâtîr*) demektedir.⁶¹ Düzgün, Kur'an'ın cinlerden bahsetmesinin nedenini insanların cinlerle ilgili algılarında değişiklik yapma amacına bağlamaktadır. Buna göre Kur'an, Arapların mitolojik cin algısı üzerinden konuyu anlatmakla birlikte nihai olarak cin konusunu akli bir seviyeye çıkarmayı amaçlamakta,⁶² cinleri görünür alana, başka bir deyişle insani düzleme çekmektedir. Yani Kur'an'ı dinleyip ona uyanlar müslüman olmuş, diğerleri ise kafir olup şeytanlaşmışlar, şeytan tabiatlı olmuşlardır.⁶³ Dolayısıyla Kur'an'ın vermek istediği mesaj, sadece Allah'a sığınarak ona kulluk etmenin gerekli olduğudur.

⁵³ Taberî'ye göre Hz. İsa'dan sonra Hz. Muhammed'in peygamberliğine kadar cinlerin gökten bilgi hırsızlığı yapmaları engellenememişti. Hz. Muhammed gönderildikten gök korunmaya başlamıştır. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 21/164; Aydın, "Kur'an Ayetleri Bağlamında 'Cin' Algısı Hususunda Farklı Yaklaşımlar", 292. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 16/171.

⁵⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 10/349-350.

⁵⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 16/164.

⁵⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kuran Dili* 8/5385; Düzgün, "Dinsel ve Mitolojik Yönleriyle Cin ve Şeytan Algımız", 14.

⁵⁷ Düzenli, "Haberlerde Tedricilik ve Cinlerin Kulak Hırsızlığı Meselesi", 150.

⁵⁸ Düzenli, "Haberlerde Tedricilik ve Cinlerin Kulak Hırsızlığı Meselesi", 149.

⁵⁹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'an* (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, ts.) 2/86; İbn Ebî Hatim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 7/2259.

⁶⁰ Süleyman Toprak, "Esâtîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/359.

⁶¹ Düzgün, "Dinsel ve Mitolojik Yönleriyle Cin ve Şeytan Algımız", 13.

⁶² Düzgün, "Dinsel ve Mitolojik Yönleriyle Cin ve Şeytan Algımız", 12-13

⁶³ Krş. Düzgün, "Dinsel ve Mitolojik Yönleriyle Cin ve Şeytan Algımız", 15.

3. Andicânî'nin Cinler Hakkındaki Görüşleri

Cin kavramının anlam alanı ve Kur'ân'ın cin konusuna yaklaşımı ile ilgili değerlendirmeler ışığında Andicânî'nin görüşlerine göz atmak faydalı olacaktır. Andicânî, eserinde cin konusuna da yer vermiş ve bu hususta ilginç ayrıntılar aktarmıştır. Andicânî'nin cinlerle ilgili öne çıkardığı hususları tasnif ederek aşağıdaki şekilde ele almak mümkündür.

3.1. Cinlerin Genel Özellikleri

3.1.1. Cinler Görünmezler

Andicânî, cinlerin insanlar tarafından görülemeyeceğini söyler ve bu görünmezlik özelliklerine dayanarak birtakım ek bilgiler verir. Ona göre cinler insanların fark edemeyeceği şekilde ilim meclislerine katılırlar ve kulak misafiri olarak insanlardan ilim öğrenirler. Hatta onların insanlardan olan hocalarının görebileceği şekilde ortaya çıkmaları da mümkündür. Ancak bunu gece vakitlerinde yaparlar.⁶⁴ Andicânî, bu durumun örneğini de verir. Buna göre cinler Necmeddin en-Nesefî'ye geceleri gelip ondan fetva istedikleri için kendisine cinlerin ve insanların müftüsü denirdi. Andicânî bu durumdan her yer ve belde halkından olan insanların inandıklarına o yörenin cinlerinin de inanmasının caiz olduğu ile ilgili bir hüküm de çıkarmaktadır.⁶⁵ Diğer yandan Andicânî, cinlerin latif bedenli varlıklar oldukları için insanlara içeriden ve dışarıdan vesvese verebilecek kabiliyetlerinin olduğunu söylemektedir. Ona göre A'râf sûresinin 200. âyeti ve "Biriniz namazda esnerse elinden geldiği kadar bastırsın, çünkü içeri şeytan girer" hadisi cinlerin insanlara nüfuz edebileceklerine delildir.⁶⁶

Görüldüğü gibi Andicânî, cinlerin görünmezlik özelliklerinden bahsetmekte ve bunun örneğini vermektedir. Ancak o, bu durumun nasıl bir keyfiyette gerçekleştiğinden bahsetmemekte sadece böyle bir duruma inanmanın caiz olduğunu söylemektedir. Ayrıca cinlerin insanlara görünmezlik özellikleri olmasına rağmen bazı âlim insanlara nasıl görünür oldukları da açıklanması gereken hususlardandır.

3.1.2. İnsan Bedenine Girebilirler

Andicânî, cinlerin insanların bedenlerine girmesini tasavvur etmenin doğru olduğunu söyler ve bunu onların latif cisimli oluşlarına bağlar. Cinlerin bunu yapma nedenleri olarak da insanlara vesvese vermelerini gösterir. Aslında ona göre cinler tıpkı insanlar gibi dışarıdan da insan bedenine girerek de vesvese verebilirler. Bu görüşüne yine A'râf sûresinin 200. âyetini ve yukarıdaki rivayeti delil olarak sunar.⁶⁷

Ona göre Mu'tezile, cinlerin insanların içine girebileceğini yalanlamıştır. Çünkü onlara göre bedene girmeleri durumunda bedeni harap edebilirler. Ayrıca onlar bu yolla insanlardan üstün konuma gelebilirlerdi. Andicânî, Mu'tezile'nin bu görüşünün ve delillendirmesinin zayıf bir görüş olduğunu iddia eder. Onlar bu iddialarını sürdürülebilmek için şeytanın insan bedeninde kanın dolaştığı gibi dolaştığını anlatan hadisi şeytanın insanoğlunu saptırmasının çok güçlü olacağı manasına tevîl etmişlerdir. Bu da zayıf bir görüştür. Andicânî'ye göre cinlerin insan bedenine girmesi,

⁶⁴ Andicânî, *Şıdğu'l-Kelâm*, 231a. Nesefî, Cinleri rüzgardan yaratıldığını, rüzgarın aslının görülmediği için cinlerin de görülemeyeceğini söyler. Bk. Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Bahrü'l-Kelâm*, thk. Muhammed Seyyid el-Bersîcî (Amman: Dâru'l-Feth, 2014), 186.

ÖNEMLİ NOT: Hafız Âşûr Hâfız Abdulâlîm tarafından tahkik yapılırken eserin varaklarının tertibi sırasında yanlışlık tespit edilmiştir. 2023 yılında eserin ilk baskısında varak numaraları değiştirilmiştir. Ona göre yazma nüshadaki 231a, aslında 241b olmalıdır. Yazar da böyle kullanmıştır.

⁶⁵ Andicânî, *Şıdğu'l-Kelâm*, 296b.

⁶⁶ Andicânî, *Şıdğu'l-Kelâm*, 232b.

⁶⁷ Andicânî, *Şıdğu'l-Kelâm*, 232b. Benzer bir görüş için bk. Ebü'l Yusr Muhammed el-Pezdevî, *Usûlü'd-dîn*, thk. Hens Biterİns (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas, 2005/1424), 234.

onların bize üstün olduğu manasına gelmez. Çünkü yukarıdaki rivayetten ancak böyle bir sonuç çıkmaktadır. Zahiriyle amel akla uygun olduğu sürece nassı tevile gerek yoktur.⁶⁸

3.1.3. İnsana Etki Edebilirler

Ehl-i Sünnet inancına göre, cinler, gizli veya açıktan insanlar üzerinde etkili olabilir, ancak bu etki insanların iradelerini kontrol altına alarak onlara zorla iş yaptırma ve musallat olma biçiminde değildir. Burada insanların iç alemine etki ederek, vesvese verme ve onları şerre davet etme söz konusudur. Dış dünyadaki etkisi ise insanların iç dünyalarında günahları cazip hale getirmekten ibarettir.⁶⁹ Andicânî, cinlerin şeytanlarının insan türünde delilik (cünûn) ve akıl karışıklığına doğrudan sebep olabileceklerine inanmaktadır. Buna Bakara sûresinin 275. âyetini delil getirir ve bu âyetten böyle bir mana çıkarıldığını söyler.⁷⁰

3.1.4. Yerler İçerler

Anlaşıldığı kadarıyla Andicânî birçok konuda cinlerin insanların hayatlarına yakın bir hayat sürdürdüklerine inanmaktadır. Bu bağlamda ona göre cinler mükellef oldukları işleri yerine getirmekten, yemek yemekten ve evlilikten lezzet almaktadırlar.⁷¹ Onlar da insanlar gibi erkekli dişili varlıklardır. Evlenip üreyip çoğalırlar. Andicânî, şeytanların cin türünden olduğuna inanmaktadır. Ona göre cinlerin şeytanları da insanlar gibi doğarlar. Ancak onlar ölmezler ve iblisler gibi dünyanın sonuna kadar hayatlarını sürdürürler. Andicânî, bu görüşü Ebû Mansûr es-Seâlibî'den (öl. 429/1038) aldığını nakletmektedir.⁷²

3.1.5. Şekil Değiştirebilirler

Andicânî *Şıdku'l-Kelâm*'ın bir yerinde cinlerle ilgili hayli ilginç bir hikâye anlatmaktadır. Uzun ve teferruatlı bir şekilde anlatılan bu hikâyeye göre yılan şekline girmiş bir cini öldüren bir insana kısas uygulanamayacağı vurgulanmaktadır. Zira hikâyede hüküm verme konumundaki baş cin bunun sebebinin Rasulullah'tan duyduğu bir hadise dayandırmaktadır. O, Rasulullah'tan cinlerden birinin kendi suretinden başka bir surete bürünmesi durumunda kısas hakkını kaybedeceğini duyduğunu söyleyerek yılanı öldüren adamı serbest bırakmalarını emretmiştir.⁷³ Andicânî bu hikâyeye kesin olarak inanmadığını, sorumluluğun kendisine bu hikâyeyi anlatan kişiye ait olduğunu söyler. Ancak o, bu anlatılanların aklen ve şer'an kabul edilebilir olduğunu da ekler.⁷⁴

3.1.6. İlmi İnsanlardan Öğrenirler

Andicânî'nin yukarıdaki beyanları cinlerin görünmezlik özelliklerinin olduğunu bildirdiği gibi başka bir özellikleri hakkında daha bizlere bilgi vermektedir. Buna göre cinler din hakkındaki bilgilerini insanlardan öğrenmektedirler. Özellikle fetva ihtiyaçlarını insanların âlim olanlarından giderdiklerini söylemesi ilginçtir. Bu duruma Neseî'den fetva istediklerini örnek göstermesine bakılırsa iddiasını böylece delillendirdiğini de düşünmektedir. Ancak Hanefî fakihlerinden eş-Şibli

⁶⁸ Andicânî, *Şıdku'l-Kelâm*, 233a.

⁶⁹ Neseî, *Bahrü'l-Kelâm*, 185.

⁷⁰ Andicânî, *Şıdku'l-Kelâm*, 233a.

⁷¹ Andicânî'nin bu görüşüne karşın Neseî, cinlerin yiye içmediklerine ancak koku alma duyularının olduğuna ve bu duyuyla gıdalarını aldıklarına inanmaktadır. Ona göre bir kısmı insanlardakine benzer özellikler taşıyan bazılarında insanların sahip olmadığı, kendilerine özgü nitelikler bulunmaktadır. Neseî, *Bahrü'l-Kelâm*, 170.

⁷² Andicânî, *Şıdku'l-Kelâm*, 299b. Benzer bir görüş Mâtürîdî'de de vardır. Bk. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 8/327.

⁷³ Cahiliye döneminde cinlerin yılan olarak algılandığı bilinmektedir. Bk. Cevâd Alî, *el-Mufassal fi Târîhi'l-Arab kable'l-İslâm*, 6/712. Ayrıca bk. Saadettin Merdin, *Geleneksel İslam İnancında Mitolojik Unsurların Kritisizmi: Cinlerle İlgili İnanışlar Bağlamında Bir İnceleme* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 80-115.

⁷⁴ Andicânî, *Şıdku'l-Kelâm*, 231a-232a.

(ö. 769/1367), Andicânî'nin aksine cinlerin insanlara ilim öğrettiğini, fetva ve nasihatte bulunduğunu aktarmıştır.⁷⁵

Andicânî, Hasan'ın cinlerin bütün dilleri bildiğini söylediğini nakletmektedir. Ona göre cinlerin şeytanları insanların dillerini bildikleri için her insan nesline fısıldayabilmektedirler.⁷⁶ Müellif, cinlerin insanların dillerini nasıl öğrendikleri hususunda bir açıklama getirmemiştir. Ancak ona göre cinler, ilmi insanların âlimlerinden öğrenmektedirler. Her devrin âlimleri, şeriatın yayılmasında Resulullah'ın (a.s.) yerine geçmişlerdir. Bu bakımdan Peygamber (a.s.) döneminin sona ermesinden sonra, cinlerin, âlimlerin toplantılarına katılmaları ve onlardan insanlar ile cinler arasındaki müşterek hükümleri ve faydalarını öğrenmeleri caizdir. Andicânî bu iddiasını kuvvetlendirmek için müslümanların fıkıh mezhepleri arasındaki ilim alışverişini örnek gösterir. Ona göre tıpkı Şafililerin ilim öğrenmede Hanefi ulemasından faydalanması ve tersine Hanefilerin Şafilere karşılıklı ilim öğrenmesi gibi cinler de kendilerine ait hususi hükümleri kendi ulemasından almaktadırlar. O, iki mezhebin müşterek olan Tefsir, Hadis, Kelâm ve Edebiyat gibi ilimlerini onlardan, kendi mezhebine ait şer'î hükümleri ise kendi ulemasından öğrendiklerine inanmaktadır.⁷⁷

3.2. Dinî Durumları

Andicânî'nin cinlerin de insanlar gibi dinen sorumlu tutulan varlıklar olduğuna inandığı anlaşılmaktadır. Zira onlar akıl ve anlama kabiliyetleri olduğu için dinen ve şer'an sorumlu tutulmuşlardır.⁷⁸ Bu bağlamda cinleri İslam dışı dinlere mensuplar ve İslam'ın çeşitli itikadî ve amelî mezheplerine mensuplar olarak başlıca iki kısma ayırdığı söylenebilir. Ayrıca ona göre, cinlerin salih ve sefih olanları vardır. Sefih diye isimlendirilenleri kafir, salihleri ise mümindir. O, bu ayrımı Ehl-i Sünnet'in görüşü olarak nakletmektedir. Mümin cinler, insanlar ve cinler Kur'an okuduklarında onu saygıyla dinlerler ve Kur'an'daki kendilerini ilgilendiren şer'î hükümlere boyun eğerler. Andicânî bu söylediğine Ahkâf, Cin ve İsrâ sûresindeki ilgili âyetleri delil getirmektedir.⁷⁹

3.2.1. İslam Dışındaki Dinlere Mensubiyetleri

Kur'an-ı Kerim'de cinlerin de insanlar gibi Allah'a kulluk etmek için yaratıldıklarından söz edilmektedir. Onların bu ilahi hitaba uygun davranıp Allah'a inananları olduğu gibi inanmayanları da bulunmaktadır. Andicânî'nin cin algısında cinlerin "tıpkı" denilebilecek kadar insanlara benzediği görülmektedir. Ona göre, tıpkı insanlar gibi cinlerin de müminlerinin asileri vardır. Kafirlerinin içinde müşrikler de vardır. Hatta onların içinde Yahudi, Hıristiyan, Mecusi olanlar vardır.⁸⁰ Ne var ki Andicânî cinlerin farklı dinlere mensup oluşlarının nasıl olduğu hakkında detaylı bilgi vermemektedir.

3.2.2. İtikadî Mezhepleri

Andicânî Süddî'ye atfettiği bir rivayete dayanarak cinlerin çeşitli mezhepleri benimsediğine inanmaktadır. Ona göre cinlerden Kaderiyye, Cebriyye, Mürcie, Rafizilik ve diğer mezheplere bağlı olanlar vardır.⁸¹ Bunlara ek olarak Ehl-i sünnet ve'l-cemâatten, Mu'tezile'den, Hâricîlerden, Felsefecilerden, Zındıklardan ve başkalarından olanlar da vardır.⁸² Andicânî'nin anlayışına göre bu durum akla aykırı değildir. Zira cinler ilmi insanlardan alırlar. İtikadı insanlardan alan cinlerin bu durumuna niçin şaşırılsın ki! Andicânî bu duruma başka bir delil olarak da Hz. Muhammed'in (a.s.)

⁷⁵ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh eş-Şibli ed-Dımaşkî et-Trablusî, *Âkâmü'l-mercân fi aḥkâmî'l-cân*, nşr. Ahmed Abdüsselâm (Beyrut: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1988), 79-80.

⁷⁶ Andicânî, *Şıdḳu'l-Kelâm*, 296a.

⁷⁷ Andicânî, *Şıdḳu'l-Kelâm*, 296b.

⁷⁸ Andicânî, *Şıdḳu'l-Kelâm*, 232ab. Ayrıca bk. Neseî, *Bahrü'l-Kelâm*, 169.

⁷⁹ Andicânî, *Şıdḳu'l-Kelâm*, 230b.

⁸⁰ Andicânî, *Şıdḳu'l-Kelâm*, 296a.

⁸¹ Andicânî, *Şıdḳu'l-Kelâm*, 296a.

⁸² Andicânî, *Şıdḳu'l-Kelâm*, 297a.

Rasûlü's-sakaleyn oluşunu hatırlatır. Ona göre Hz. Muhammed'in hem insanların hem de cinlerin peygamberi olduğundan dolayı nasıl ki insanlar İslam'ın hükümlerini ondan almış ve öğrenmişlerse cinler de aynı şeyi yapmışlardır.⁸³

3.2.3. Amelî Mezhepleri

Andicânî'ye göre cinlerin salih olanları, şer'î hükümlerle sorumlu tutulmuştur. Sorumlu tutuldukları şer'î meselelerin bazıları insanlarla ortak, bazıları ise farklıdır. Onlar, kendi şer'î hükümlerine boyun eğler. Allah'ın rahmetini umar ve azabından korkarlar.⁸⁴ Cinler farklı din ve itikadî mezheplere mensup oldukları gibi amelî mezhepleri de farklı olabilmektedir. Onlar çeşitli amelî mezheplere mensup oldukları için insanların âlimlerinden mezhep hükümlerini öğrenmeleri gerekmektedir. İnsanlar ve cinler arasındaki müşterek hükümleri ve bunların faydalarını âlim insanlardan öğrenmeleri söz konusudur. Cinler öğrenme faaliyetlerini insanların toplantılarına katılarak yapmaktadırlar. Andicânî'ye göre bu durum Şafililerin Hanefilerden, Hanefilerin Şafililerden müşterek hükümleri öğrenmelerine benzetilebilir.⁸⁵

3.3. Ahiretteki Durumları

Andicânî, cinlerin dünyadaki halleri gibi ahiretteki hallerinin de insanlar gibi olacağına inanmaktadır. Ona göre cinlerin kafirleri insanların kafirleri gibi cehennemde ebedi azap göreceklerdir. Üstelik o, bu görüşün Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin görüşü olduğunu iddia etmektedir. Bu iddiasını desteklemek için Hud sûresinin 119. âyetiyle Sâd sûresinin 85. âyetlerini delil getirmektedir. Âyetlerde cehenneme doldurulacağı belirtilen kafirlerin "sakaleyn" kafirleri olduğunu söylemektedir.⁸⁶ Andicânî, bahse konu âyetlerin cin ve insanların cehennemde ebedi kalacaklarına delil olamayacağını söylemesi durumuna karşın başka deliller getirmektedir. Ona göre Bakara sûresinin 39. ve Beyyine sûresinin 6. âyetleri ve daha başka nasslar, cin veya insan diye ayırım yapmadan her iki grubun kafirlerinin de cehennemde kalacağını göstermektedir.⁸⁷

3.3.1. Kötülerinin Ahiretteki Durumu

Andicânî, cinlerin kafirleri yanında günahkâr müminlerinin de ahiretteki durumlarıyla ilgili bilgi vermektedir. Buna göre cinlerin günahkâr müminleri de insanlar gibidir. Yani tevbe etmeden ölseler bile Allah onları azap etmeden bağışlayabilir veya azaptan sonra bağışlayabilir.⁸⁸ Yine bu durum da genel nasslara göredir.⁸⁹ Mu'tezile ise bu konuda tevbe etmeden ölen mürtekb-i kebire sahibinin affedilmeyeceğini, bunun Allah'ın va'idine aykırı olduğunu söylemektedir.⁹⁰

3.3.2. Müttakilerinin Ahiretteki Durumu

Andicânî, cinlerin günahkâr müminlerinin ve kafirlerinin ahiretteki durumlarını belirttiikten sonra müttaki müminlerinin durumuna değinir. Bu konuda geniş geniş açıklamalarda bulunur. Zira bu konuda Hanefiler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Cinlerin müttaki olan iyilerinin cehennemde azap görmeyeceği bellidir. Ancak bunlar cennete girip nimetlendirilecekler midir? Yine

⁸³ Andicânî, *Şıdğu'l-Kelâm*, 296a. Mâtürîdî "Doğrusu içimizde iyiler var, ama aramızda başka türlü olanlar da var; biz farklı gruplardan oluşuyoruz." anlamındaki Cin sûresinin 11. Ayetinin tefsirinde tıpkı insanlar arasında olduğu gibi cinlerin içinde de değişik görüş ve temayül olduğunu, bu görüş ayrılıklarının nedeninin ise insanlarda olduğu gibi müteşâbih âyetlerden dolayı cinlerin de farklı ve dağınık görüş ve eğilimlere ayrıldığını söylemektedir. Bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 16/167.

⁸⁴ Andicânî, *Şıdğu'l-Kelâm*, 230b.

⁸⁵ Andicânî, *Şıdğu'l-Kelâm*, 296b.

⁸⁶ Mâtürîdî de cinlerden cehennemi hak edenlerin cehenneme gireceğine inanmaktadır. Bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/118; 16/173.

⁸⁷ Andicânî, *Şıdğu'l-Kelâm*, 297a. Bu görüşü el-Pezdevî de savunmaktadır. Bk. Pezdevî, *Usûlü'd-dîn*, 210.

⁸⁸ Andicânî bu konuda Ehl-i sünnet'in genel görüşün uymaktadır. Bk. Pezdevî, *Usûlü'd-dîn*, 135; Kadı Ebubekir Muhammed b. Tayyib el- Bâkılânî, *Kitâbü Temhîdî'l-Evâil ve Telhîsu'd-Delâil* (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1987), 408-409.

⁸⁹ Andicânî, *Şıdğu'l-Kelâm*, 297a.

⁹⁰ Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el- Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslamiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallin*, thk. M. Abdulhamid (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1999), 109.

âsi olanları affedilmeleri durumunda cennete girebilecekler midir? İşte bu sorularla ilgili cevaplarda ittifak bulunmamaktadır. Andicânî'ye göre bu hususlarda Ehl-i sünnet ve'l-cemâat ihtilaf etmişlerdir. Andicânî ilk olarak Ebu Hanife'nin görüşünü verir. Onun görüşüne muhalefet edenler olarak da Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e yer verir. Ebu Hanife'ye göre cinler cennette nimetlendirilmeyecek ve oradaki nimetlerden yararlanamayacaklardır. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise tıpkı insanlar gibi onlar da cennette nimetlendirileceklerdir.⁹¹

Andicânî, Ebu Hanife'nin bu konudaki naklî delilinin Ahkâf sûresinin 31. âyeti olduğunu söyler. Âyette "*Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine uyun ve O'na iman edin ki, bazı günahlarınızı bağışlasın ve sizi can yakıcı bir azaptan korusun!*" buyrulmaktadır. Burada cinlere iman etmeleri karşılığında cennet vadedilmemiştir. Yalnızca günahlarının bağışlanması ve azaptan korunacakları vadedilmiştir. Bu sonuca göre onlar cennete giremezler ve nimetlendirilmezler. Kendileri için cennet vadedilmiş bir hüküm olduğu için inanan insanlar ise cennete gireceklerdir. Ayrıca iman cenneti hak etmenin illeti de değildir.⁹² İmanın cenneti hak etmenin illeti olmaması Ehl-i sünnetin genel görüşüdür. İnsanlara kıyas yaparak iman eden cinlerin de cennete gireceklerini iddia etmek, nassa ziyade yaparak şeriate rey ile müdahale etmek anlamına gelir. Biz (Ehl-i sünnet) böyle bir şey yapamayız. Yine Cin sûresinin 14. ve 15. âyetlerinde cinlerin kafir olanlarının cezasının cehennem olduğu vurgulanmasına rağmen mümin olanları için cennet vadedilmemiştir. Dolayısıyla önceki âyete ve bu âyetlere uyararak onların cehennemden kurtulmalarının imanları karşılığında olduğunu söylemek gerekir.⁹³

Ebu Hanife bu konuda naklî deliller yanında aklî delil de getirmektedir. Buna göre insanlar yeme içmeden giyinip kuşanmadan zevk alırlar. Buna karşın cinlerin bunlardan zevk almaları söz konusu değildir. Dolayısıyla cennete girmemeleri ve nimetlerden haz almamaları caizdir. Onlara sevap olarak elem verici azaptan kurtulmaları yeterlidir.⁹⁴ Andicânî'nin Ebu Hanife'nin aklî delili olarak naklettiği bu çıkarımdan anlaşıldığına göre Ebu Hanife insanlarla karşılaştırıldığında cinlerin cennette zevk alabilecekleri nimetlerin bulunmadığına inanmaktadır. Dolayısıyla zevk almayacakları bir yere girmemeleri onlar için bir eksiklik sayılmayacağı gibi adaletsizlik de sayılmaz.

Ebu Hanife'nin bu görüşüne karşın İmam Muhammed ve Ebû Yûsuf üç delil ileri sürerek cinlerin nimetlendirileceklerini ve cennetten faydalanacaklarını iddia etmektedirler. Birincisi bazı âyetlerden işaret yoluyla cinlerin cennet nimetlerinden yararlanacakları anlaşılmaktadır. Rahmân sûresinin 31. âyetinden itibaren sürenin sonuna kadar hitab insanlarla birlikte cinlere de yapılmıştır. Yine Rahmân sûresinin 46. âyetindeki "*Rabbinin huzurundan korkan kimse için çifte cennet vardır.*" ifadesi de sakaleynden yani cin ve insan toplulukları içinde Rabblerinden korkanlar için çifte cennet var demektir. Sonraki âyetlerde zikredilen cennet nimetleri ve zevkleri de cinlerin de insanlar gibi cennet ehlinde olduklarına işarettir. Rahmân sûresinin 56. âyetindeki "*Oralarda eşinden başkasına bakmayan kadınlar vardır ki onlardan önce kendilerine ne bir insan ne de bir cin dokunmuştur.*" ifadesi de aynı durumu anlatmaktadır. Hatta bu son âyet, cinlerin de kadınlardan yararlanabileceğine işaret etmektedir.⁹⁵ Yani ikinci defa yaratıldıktan sonra ne insanların ne de cinlerin kadınlara eşlerinden önce insan ve cin dokunmamıştır.⁹⁶

Andicânî, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in aklî delilini de söyler. Buna göre cinler sorumlu oldukları işleri yapmaktan, yemek yemekten ve evlilikten zevk duyarlar. Kemiklerin onların gıdası olduğunu anlatan rivayetler bu duruma delildir. Onlarda da kadınlık ve erkeklik bulunmaktadır. Said

⁹¹ Andicânî, *Şıdğu'l-Kelâm*, 297b. Aynı görüşü Mâtürîdî ve Pezdevî'de de görmek mümkündür. Bk. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 10/218; 16/171; Pezdevî, *Usûlü'd-dîn*, 210.

⁹² Andicânî, *Şıdğu'l-Kelâm*, 297b.

⁹³ Andicânî, *Şıdğu'l-Kelâm*, 298a.

⁹⁴ Andicânî, *Şıdğu'l-Kelâm*, 298b.

⁹⁵ Andicânî, *Şıdğu'l-Kelâm*, 298b.

⁹⁶ Andicânî, *Şıdğu'l-Kelâm*, 299b. Ayrıca bk. Pezdevî, *Usûlü'd-dîn*, 210.

b. Müseyyeb yaptıkları ameller cinsinden Allah'ın onları da ödüllendirmesinin tabii olduğunu söylemiş ve onlara cennette yiyecek, içecek, hüriler, saraylar ve başka çeşitli nimetlerden hâz aldırmasını da caiz görmüştür.⁹⁷

Andicânî bahse konu iki görüşten hangisini tercih ettiğini açıkça belirtmemiş ancak Ebu'l-Yusr el-Pezdevî ve Ebû Mansûr es-Seâlibî'nin Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in görüşünün gerçeğe daha yakın olduğunu belirttiklerini nakletmiştir.⁹⁸ Hatta Ebû Mansûr es-Seâlibî, bu görüşün Dahhak, Malik, İbn Ebi Leyla ve tabiinden bir gruptan rivayet edildiğini açıklamıştır.⁹⁹

Sonuç

Kemâleddîn el-Andicânî, *Şıdku'l-Kelâm* adlı eserinde Kelâm konularının hemen tamamına değindiği gibi cinlerle ilgili de bilgiler vermiş, değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu değerlendirmeler genel olarak cinlerin özellikleri ve dinî durumları şeklinde sınıflandırılabilir.

Andicânî, eserinde cinlerin bazı özelliklerine değinmiş, onların görünmez varlıklar olduğunu, yiyip içtiklerini, insan bedenine girebilecek, şekil değiştirebilecek ve insanlara etki edebilecek kabiliyette olduklarını söylemiştir. Andicânî'nin cinleri görünmez varlıklar olarak tanımlaması, cin kelimesinin taşıdığı anlam alanına uygundur. Cin kelimesinin kavramsal olarak duyularla algılanamayan alana ait varlıkları içerdiğine dair genel özelliğine dayanılarak onlara dair pek çok farklı anlayış üretildiği görülmektedir. Andicânî'nin de üzerinde durduğu onların insanlara görülmeden ilim meclislerinde kendilerinden ilim öğrendikleri, hatta bazen -geceleri- onlara görülebildikleri bu anlayışlardan biridir. Necmeddin Neseffî'nin geceleri cinlerle görüşüp istedikleri fetvaları onlara vermesi Andicânî'nin bu duruma verdiği örnektir. Ne var ki cinlerin insanlarla görüştüğünü iddia edenlerin bu durumun nasıl gerçekleştiği ile ilgili ikna edici bir açıklama yapmamış olmaları, konunun belirsizliğini devam ettirmekte ve insanları delil arayışına sürüklemektedir. Andicânî de cinlerin insanlara niçin görünmedikleri hususunda bir açıklama getirmemekte, sadece nadir durumlarda özellikle geceleri Neseffî'den fetva istemek için geldikleri sırada görünür olduklarını söylemekle yetinmektedir.

Andicânî'nin cinlerin insanlara etki edebilme özelliğinden söz etmesi, onların gökten haber alarak insanlara ulaştırmaları şeklinde yorumlanabilirse de kendisinin kulak hırsızlığı yaparak cinlerin gök haberlerini çaldıklarından söz etmemesi bu yoruma engel olmaktadır. Aksine Andicânî'nin cinlerin ilmi insanlardan aldığını söylemesi, etkinin cinlerden insanlara değil, insanlardan cinlere olduğunu göstermektedir. Zaten bu iddiasını yalnızca Neseffî örneği ile delillendirmesi, konunun anlaşılabilmesine imkân vermemektedir.

Aynı şekilde cinlerin insan bedenine girebilecek özellikte olduklarından söz etmekte, buna da bazı âyet ve hadislerden delil getirmektedir. Bununla birlikte o, bu iddialarının nasıl gerçekleştiğine dair doyurucu ve ikna edici açıklamalara yer vermemektedir. Getirdiği delillerle iddiasını nasıl ilişkilendirdiği açık değildir. Bu nedenle onun iddialarının cin kelimesinin duyu ötesi varlıklar için kullanılan genel bir kavram olduğu gerçeğinden hareketle anlaşılması gerektiğini ve bu manada pek çok farklı açıklamaya müsait olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada Mâtürîdî'nin cinlerin insanlara görünmeme nedenini insanlardan zayıf oldukları için korkmalarına bağlaması sorunun cevabını bir miktar ileri götürse de tamamıyla açıklığa kavuşturmamaktadır. Andicânî, bazen konuyla ilgili ayrıntılara girmekte ancak bunların kaynağını belirtmemektedir. Yine cinlerin yılan şekline girdiklerine dair birinden duyduğu bir hikâyeye yer vermesine rağmen buna kendisinin de tam olarak inanmadığını belirtmesinden anlaşılabilir bu tür anlatımlar Andicânî'yi de ikna etmemiş görünmektedir. Yine de bunu aklen ve şer'an kabul edilebilir bulması, hikâyeye değil anlatana inanmadığını tespit etmemize izin vermektedir. Andicânî'nin cinlere dair anlatılanları aktarması

⁹⁷ Andicânî, *Şıdku'l-Kelâm*, 299b. Ayrıca bk. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 14/285-286.

⁹⁸ Bk. Pezdevî, *Usûlü'd-dîn*, 211.

⁹⁹ Andicânî, *Şıdku'l-Kelâm*, 300a.

sırasında kullandığı tereddütlü dil, onun da bu tür bireysel deneyimlere ihtiyatla yaklaştığını göstermektedir.

Andicânî'nin cinlerle ilgili üzerinde durduğu ikinci husus onların dinî durumlarıdır. Andicânî cinlerin dinî durumları ile ilgili hayli ayrıntılı bilgiler vermektedir. Buna göre onların müslüman olanları yanında müslüman olmayanları, Yahudi ve Hıristiyan olanları da vardır. Müslüman olanlarının itikadî ve amelî olarak insanların yaygın olarak mensup olduğu her mezhebe mensubiyetleri bulunmaktadır. Andicânî'nin cinlerin ilmi insanlardan öğrendikleri, mezhepler arası ilim alışverişi gibi onların da diğer mezhep âlimlerinden ilim aldıkları vb. konulardan söz ettiği halde bunların nasıl gerçekleştiğine dair açıklamada bulunmadığı görülmektedir.

Kur'an'ın cinlerin inanan ve inanmayanlarının oluşundan bahseden âyetleriyle Andicânî'nin bu iddiası uyumludur. Dahası Ahkâf sûresindeki âyetlerde cinlerin Hz. Musa'dan (a.s.) bahsetmeleri kendilerini Yahudilikle ilişkilendirmeyi kolaylaştırmaktadır. Ayrıca nefer oluşturabilecek kalabalıktaki bu cin grubunun Nusaybin cinlerinden olduğunun söylenmesi de bu anlamda göz ardı edilmemelidir. Hatta İbn Mes'ûd'un onları beyaz elbiseli siyah adamlar olarak tarif etmesi en azından Hz. Muhammed'in okuduğu Kur'an'ı dinleyip sonra da iman eden cinlerin Arapların bilmediği insanlar olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Kelimenin *görünmeyen varlık* anlamına dayalı olarak yabancı insanlara cin, tanıdıklara ise ins denildiği ile ilgili açıklamalarla ins ve cin kelimelerinin "görünür olan" ve "gizli olan" manalarına gelmesi birlikte düşünüldüğünde Andicânî'nin rahat bir şekilde cinlerin dinî durumlarından bahsetmesi daha anlaşılır hale gelmektedir. Zira Zariyât sûresinin 56. âyetinde insanlarla birlikte cinlerin de sorumlu tutulduğu bildirildiğine göre yabancı yani Arapların bilmediği insanlar anlamındaki cinlerin Andicânî tarafından çeşitli dinlere mensup oldukları iddiası makul hale gelmektedir. Yine dinî durumları, ilmi insanlardan öğrenmeleri, ahiretteki durumları, farklı din ve mezheplere mensup olmaları, hatta içlerinde felsefecilerin bile olduğu vb. cinleri tıpkı insanlar gibi anlatmasına bakılırsa Andicânî'nin tarif ettiği cinler, ins kelimesinin karşıtı olan bilinmez, tanınmayan, yabancı ve uzak diyarlarda yaşayan insanlar olmalıdır. Ancak Andicânî bunu açıkça söylememekte hatta ima bile etmemektedir.

Diğer yandan Andicânî'nin cinlerin ahiretteki durumlarıyla ilgili hayli ayrıntılı açıklamalar yaptığı görülmektedir. Bahse konu iki görüşten hangisini tercih ettiğini açıkça belirtmese de Ebu'l-Yusr el-Pezdevî ve Ebû Mansûr es-Seâlibî'nin Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in görüşünün gerçeğe daha yakın olduğunu belirttiklerini nakletmesine bakılırsa Andicânî'nin cinlerin iyilerinin cennete girip girmeyecekleri ile ilgili olarak Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in görüşünü kabule yakın olduğu söylenebilir. Andicânî, bu konudaki görüş ayrılığının Ehl-i sünnet ve'l-cemâat arasında olduğunu söylemiş ancak yalnızca Hanefî-Mâtürîdî âlimlerin görüşlerini vermekle yetinmiştir.

Andicânî'nin cinlerle ilgili görüşleri değerlendirildiğinde Kur'an'ın verdiği bilgileri lâzım-ı fâide-i haber değil de fâide-i haber türünden kabul edip değerlendirmelerini bu esas üzerinden yaptığı söylenebilir. Dolayısıyla şeytanların ölüp ölmediğinden onların yılan şekline girmelerine varana kadar hemen her konudaki görüşleri bu temele dayanmaktadır. Buna karşın onun, cinlerin bilgi kaynağı olarak gök haberlerini çalmaları değil de insanların âlimlerini göstermesi ilginçtir. Dolayısıyla Andicânî'nin cinler hakkındaki açıklamalarının Arapların mitolojik cin algıları üzerinden yapıldığını hatta o seviyede kaldığını, Kur'an'ın vermek istediği asıl mesajı içermediğini söylemek mümkündür. Ayrıca Andicânî'nin, cinlerin zayıf olduğunu, insanlara etki edemeyeceklerini, onlardan yardım istemenin şirk olduğunu söyleyen Mâtürîdî'ye de uymayan görüşlerinin olduğu söylenebilir. O, cin konusundaki klasik görüşü sürdürmeyi tercih etmiş ancak burada açıklanması gereken pek çok alan bırakmıştır.

Kur'an'ın cinlerle ilgili Cahiliye Araplarının inanışları üzerinden vermek istediği mesaj, tevhidin pekiştirilmesi, insanların cinlerden daha güçlü varlıklar olduğunun vurgulanması, Hz. Muhammed'in

(a.s.) getirdiği mesajlar varken cinler gibi süflî varlıkların çaldığı sanılan haberlere gerek olmadığı vs. temel gerçekler ortadayken günümüzde bile cinlere sığınma, onların zararlarından kurtulmak için yine onlara başvurma yolunun tutulması, cahiliye dönemi cin algısının hala devam ettiğini göstermektedir.

İntihal Taraması Plagiarism Detection	Bu makale intihal taramasından geçirildi/ <i>This paper was checked for plagiarism</i>
Etik Beyan Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Etik Komite Onayı Ethical Approval	Fırat Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığının ... tarihli ... sayılı kararıyla gerekli etik izinler alınmıştır. Ayrıca, çalışmada Helsinki Bildirgesi'ndeki araştırma ilkelere bağlı kalınmıştır. <i>An application for ethical approval was made to Fırat University Ethics Committee and the necessary ethical permissions were obtained with the decision numbered dated ...2022. In addition, the study adhered to the research principles of the Declaration of Helsinki.</i>
Yazar Katkıları Author Contributions	Çalışmanın Tasarlanması Design of Study: NK (%50), ST (%50) Veri Toplanması Data Acquisition: NK (%50), ST (%50) Veri Analizi Data Analysis: NK (%50), ST (%50) Makalenin Yazımı Writing up: NK (%50), ST (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu Submission and Revision: NK (%50), ST (%50)
Finansman Grant Support	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. <i>The authors declared that this study has received no financial support.</i>
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors have no conflict of interest to declare</i>
Açık Erişim Lisansı Open Access License	Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. <i>This work is licensed under Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License</i>
Telif Hakkı Copyright	Yazar(lar) Author (s): Nail Karagöz – Sultanbek Taşmatov

Kaynakça | References

- Akalın, Şükrü Halûk vd. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 11. Basım, 2011.
- Andicânî, Kemâleddîn. *Şıdku'l-Kelâm fî İlmi'l-Kelâm*. Kâhire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısıryye, 265, 1a-767b.
- Ateş, Ali Osman. *Kur'an ve Hadislere Göre Cinler ve Büyü*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1. Basım, 1995.
- Aydın, Hayati. "Dinî Kaynaklar ve Kültür Bağlamında Cinleri Anlamak". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/3 (December 2017), 1623-1670. <https://doi.org/10.18505/cuid.328752>
- Aydın, Şükrü. "Kur'ân Ayetleri Bağlamında 'Cin' Algısı Hususunda Farklı Yaklaşımlar". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*- 7/1 (Ocak/January 2021), 289-320.
- Bağdâdî, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*. 2 cilt. İstanbul, 1370/1951.
- Bâkılânî, Kadî Ebubekir Muhammed b. Tayyib. *Kitâbü Temhîdi'l-Evâil ve Telhîsu'd-Delâil*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1407/1987.
- Beyhakî, Ebu Bekir Ahmet b. Hüseyin. *Delâilu'n- Nübüvve*. thk. Abdu'l-Mu'tî el-Kal'acî. 7 Cilt. Kahire: 1408/1988.
- Cevâd, Alî. *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab kable'l-İslâm*. 9 Cilt. nşr. Şerif er-Radî, Beyrut: Şeriat, 1. Basım, 1400/1980.
- Cevherî, Ebû Mansûr İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcü'l-lüğe ve sıhâhi'l-arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafur Atar. 7 Cilt. Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 3. Basım, 1404/1984.
- Çağatay, Neşet. *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat F. Yayınları, 1957.
- Çiftçi, Faruk. "Arap Şiirinde Şair Cin İlişkisi". *Ekev Akademi Dergisi* 6/13 (Güz-2002), 315-324.
- Durmuş, Ali -Rami İbrahim Mahmut. "Kemâlüddîn el-Endigânî'nin Şıdku'l-Kelâm'ında Zındık Olarak Nitelediği Bazı Zevâtla İlgili Hadiseler ve Bu Hadiselerin Analizi", ed. Hasan Çiftçi-Mehmet Doğan, *Sosyal Bilimlerde Seçme Konular-9*. Ankara: İksad, 2022.
- Düzenli, Yaşar. "Haberlerde Tedricilik ve Cinlerin Kulak Hırsızlığı Meselesi". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2010, 22), 125-154.
- Düzgün, Şaban Ali. "Dinsel ve Mitolojik Yönleriyle Cin ve Şeytan Algımız", *Kelam Araştırmaları* 10/2 (2012), 11-30.
- Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail. *Makâlâtü'l İslamiyyîn ve İhtilâfu'l- Musallin*. thk. M. Abdulhamid Beyrut: Mektebetü'l-Asrıyye, 1419/1999.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Meâni'l-Kur'ân*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Hitti, Philip K. *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1409/1989.
- İbn Ebî Hatim, Abdurrahmân b. Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Esad Muhammed et-Tayyib. 10 cilt. Riyâd, 1417/1997.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed. *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüga*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1399/1979.
- İbn Haldûn. *Mukaddime*. çev. Süleyman Uludağ. 2 Cilt. İstanbul: Dergâh Yayınları. 6. Baskı. 2009.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.
- İbnu'l-Esîr, Mecdüddin el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî. *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Karaağaç, Hilmi. "Kemâleddin El-Endicânî ve Sıdku'l-Kelam Fî İlmi'l-Kelam Adlı Eseri". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/12 Fall, (Ankara-Turkey, 2013), 635-647. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5608>

Kitabı Mukaddes. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2016.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Berdûnî. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1383/1964.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu. 17 cilt. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.

Merdin, Saadettin. *Geleneksel İslam İnancında Mitolojik Unsurların Kritiği: Cinlerle İlgili İnanışlar Bağlamında Bir İnceleme*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Nesefî, Ebû'l-Muîn. *Bahrü'l-Kelâm*, thk. Muhammed Seyyid el-Bersicî. Amman: Dâru'l-Feth, 2014.

Nesefî, Necmeddîn Ömer. *et-Teysîr fi't-Tefsîr*: çev. Muhammed Coşkun. 2 cilt. İstanbul: TYEKBY., İstanbul, 1440/2019.

Pezdevî, Ebu'l-Yüsr Muhammed. *Usûlü'd-din*. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas, 1425/2005.

Râgıb el-İsfehânî. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kurân*. thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Kahire, 1380/1961.

Saffâr, Ebû İshâk İbrâhim ez-Zâhid. *Telhîşü'l-edille li-kavâ'idi't-tevhîd*. thk. Angelika Brodersen. 2 Cilt. Beyrut: el-Ma'hedü'l-Almânî li'l-Ebhâsi'l-Şarkıyye, 1432/2011.

Şevkanî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. Fethü'l-Kadîr. Mısır: Mektebetü Mustafa el-Babi el-Halebî, 1383/1964.

Şiblî, Ebû Abdillâh Bedrûddîn Muhammed b. Abdillâh ed-Dımaşkî et-Trablusî. *Âkâmü'l-mercân fi ahkâmi'l-cân*. nşr. Ahmed Abdüsselâm. Beyrut: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1988.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî. 26 cilt. Kahire: Hecl, 1422/2001.

Tâhir b. Âşûr. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*: 30 cilt. Tunus: Dâru't-Tunûsiyyetü li't-Tenvîr, 1404/1984.

Tâhirü'l-Mevlevî. *Edebiyat Lügatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994.

Toprak, Süleyman. "Esâtîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/359-360. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Tunçer, Mustafa. "Üniversite Öğrencilerinin Cin Algısı: Giresun Üniversitesi Örneği". *Dergi Abant AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Güz 2020) 565-587. <https://doi.org/10.33931/abuifd.775514>

Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kuran Dili*. 10 cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 3. Basım, 1979.

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed Abdurrezzak el-Hüseynî el-Mürtedâ. *Tâcü'l-ârûs min cevâhîru'l-kâmûs*. thk. Abdüssettâr Ahmed el-Ferrâc, 40 Cilt, Kuveyt: Matbaatü Hükûmeti'l-Kuveyt, 1387/1968.

Zemahşerî, Carullah Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gâvâmi'zi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eqâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. thk. Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd-Ali Muhammed Muavviz. 6 Cilt. Mektebetu'l-Abîkân, ts.